

WŁADYSŁAW KUCHARSKI: *Stowarzyszenia i instytucje polskie w rdzennej Austrii w latach 1867-1918*. UMCS 5, Lublin 1984, 261 ss.

W porównaniu z opracowaniami dotyczącymi innych zbiorowości polonijnych ilość publikacji o Polonii w Austrii jest skromna. Wydano dotąd kilkanaście pozycji, wśród których najcenniejsze wydają się materiały z dwóch sympozjów: w Krakowie w 1975 r. (*Polacy w Austrii*) oraz w 1976 r. w Lublinie (*Współpraca polsko-austriacka*). Władysław Kucharski stosunkowo dokładnie opracował historię Związku Polaków w Austrii „Strzecha”¹. Tenże autor wespół ze Zbigniewem Tomkowskim wydali *Polonię w Austrii*². Jednakże wzrost publikacji dotyczących tej problematyki jest bardzo powolny i nieprędko zmniejszy się liczba tematów wymagających zbadania i opracowania³. Należy tu także nadmienić, że wszystkie dotychczasowe badania posiadają charakter tradycyjnie historyczny. Trudno byłoby wskazać jakieś zagadnienie, które byłoby wszechstronnie przebadane i opisane. Dlatego też z dużym zainteresowaniem spotkała się nowa książka Władysława Kucharskiego pt. *Stowarzyszenia i instytucje polskie w rdzennej Austrii w latach 1867-1918* wydana przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej na Wydziale Prawa i Administracji, niestety, w nakładzie tak niskim (około 200 egzemplarzy), że na razie mogła ona dotrzeć tylko do nielicznych spośród zainteresowanych Polonią w Austrii. Książka ta składa się z 4 rozdziałów, opatrzone jest wstępem i zakończeniem oraz obszerną bibliografią. Władysław Kucharski podjął się zadania napisania książki, która — zgodnie z jego założeniem — byłaby prawnohistoryczno-socjologiczną analizą polskich stowarzyszeń i instytucji na terenie rdzennej Austrii pod koniec XIX i na początku XX w.

W rozdziale I autor omawia treść i zakres pojęć, którymi posługuje się w dalszej części pracy. Po zdefiniowaniu we wstępie terminów „stowarzyszenia” i „instytucji”, następuje w tej części rozprawy prezentacja definicji: migracji, imigracji, emigracji, mniejszości narodowej, grupy etnicznej, Polaka, osoby polskiego pochodzenia, Polonii. Zastosowany aparat pojęciowy budzi o tyle zastrzeżenia, że przytoczono definicje zarówno socjologiczne (np. grupy etnicznej), politologiczne (np. Polaka), jak też prawnicze w odniesieniu do jednorodnych zjawisk społecznych. Dokonano również przeglądu definicji Polonii. W tym wprowadzeniu w system pojęć istnieje jednak niekonsekwencja, gdyż przyjęte definicje nie stanowią logicznego i jednolitego ciągu. Poza tym interdyscyplinarne podejście do tematu nie usprawiedliwia przemieszania pojęć socjologicznych, politologicznych i prawnych. Skoro cała praca ma wyraźny profil prawniczy, z korzyścią dla książki — moim zdaniem — byłoby zastosowanie systemu terminów prawniczych.

W rozdziale I znalazło się również omówienie systemu prawniczego Austro-Węgier i składu narodowościowego monarchii. Czytelnik zapoznaje się z podziałem administracyjnym Austro-Węgier po 1867 r., ze stanem ludnościowym, a także — szczególnie — z systemem zmian konstytucyjno-prawnych w monarchii. Do ciekawszych danych należą liczby Polaków na terenach Austrii pod koniec XIX i na początku XX w. I tak: pod koniec XIX w. w Wiedniu było 30 tys. Polaków (wg Smólskiego), przed I wojną w Wiedniu i okolicach — około 50 tys. Polaków, a w 1910 r. w Austrii — 4968 tys., co stanowiło 9,9% ludności. W tym miejscu

¹ Wł. Kucharski, *Związek Polaków w Austrii „Strzecha”*. „Przegląd Polonijny” 1977, z. 1, ss. 99-110.

² Wł. Kucharski, Z. Tomkowski, *Polonia w Austrii*. UMCS, Lublin 1976.

³ A. Konieczny, *Stan i potrzeby badań nad Polonią austriacką*. „Przegląd Zachodni” nr 5/6, 1977.

należy wspomnieć o trudnościach, na które napotykał autor z ustaleniem liczb osób polskiego pochodzenia. Trudności te wynikają z różnego sposobu rejestracji w Austro-Węgrzech; tzn. niektóre źródła podają liczby wg obywatelstwa, inne wg deklarowanego języka i wyznania. Pokonanie tych trudności i przytoczenie tak dużej ilości danych dotyczących Polaków w Austrii podnosi wartości poznawcze tej pracy.

W rozdziale II W. Kucharski omawia sytuację prawną, w jakiej działały stowarzyszenia polskie w Austrii. Znajduje się w tej części książki obszerna prezentacja przepisów prawnych, które choć nie zawsze bezpośrednio związane z funkcjonowaniem polskich organizacji, stanowiły o sytuacji prawnej Polaków i ich związków. W. Kucharski konsekwentnie przedstawił system prawa, który pozwolił na powstawanie stowarzyszeń i instytucji polskich w monarchii austro-węgierskiej. Po zapoznaniu się z bardzo dokładnym omówieniem statutów stowarzyszeń można stwierdzić, że ogólne cele polskich organizacji były następujące: rozbudowywanie świadomości narodowej, ugruntowywanie zwartości moralnej i organizacyjnej, kultywowanie tradycji, poszerzanie wiedzy, rozwijanie życia towarzyskiego i samopomocy.

W kolejnym rozdziale autor omawia działalność stowarzyszeń i instytucji polskich. Nasuwa się tu od razu uwaga, że po zapoznaniu się ze statutami tych stowarzyszeń w poprzednim rozdziale, ponowną ich prezentacją poprzez formy działalności jest nużąca dla czytelnika. Wydaje mi się, że ten błąd konstrukcji książki zaniża trochę wartość zebranych materiałów. Jednakże zagadnienie działalności poszczególnych stowarzyszeń i instytucji przedstawiono w sposób wyczerpujący.

Rozpoczynają tę prezentację stowarzyszenia i związki młodzieżowe. Pierwszą tego typu legalną organizacją — założoną w 1864 r. — było Polskie Stowarzyszenie Akademickie „Ognisko”, które mimo wielu trudności i nie omijających go rozłamów przetrwało aż do 1951 r. Opis działalności obejmuje organizacje młodzieżowe z Wiednia, Leoben i Grazu, czyli miast, gdzie studiowała młodzież polska. O prężności tych organizacji w propagowaniu tradycji i obyczajowości polskiej w środowisku studenckim świadczą roczne sprawozdania, które dla autora stanowiły główne źródło informacji.

Następnie omówiono polskie stowarzyszenia robotnicze działające na terenie rdzennej Austrii pod koniec XIX w. Największe znaczenie wśród nich miało Stowarzyszenie Robotników Polskich „Siła” założone w 1892 r. W wielu filiach zrzeszało ono kilka tysięcy członków (wg stanu z początku XX w.). Celem działalności „Siły” było głównie podnoszenie poziomu umysłowego robotników, a także rozwijanie życia towarzyskiego i wzajemna pomoc materialna. Także inne organizacje robotnicze skupiały się na działalności oświatowej.

Z kolei autor poświęca miejsce stowarzyszeniom i instytucjom inteligencko-mieszkańskim. Ich zadaniem było skupienie osób narodowości polskiej (głównie urzędników polskich i inteligencji) i prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej. Na czoło wysuwa się tu Towarzystwo „Biblioteka Polska” w Wiedniu założona 6 XII 1887 r. Zgromadziła ona olbrzymi księgozbiór, który w czasie I wojny światowej liczył 23 tys. tomów. Nie bez znaczenia było prowadzenie przez Bibliotekę prężnie pracującej szkoły. Oprócz „Biblioteki Polskiej” działalność kulturalno-oświatową prowadziły: „Dom Polski” w Wiedniu, Związek Polaków w Austrii „Strzecha”, Polskie Towarzystwo Szkoły Ludowej. Wszystkie te organizacje skupiały swoją uwagę głównie na odczytach i prowadzeniu szkół, bibliotek i czytelni.

Wreszcie ostatnią część rozdziału poświęcił autor na omówienie zasad wolności sumienia i wyznania w monarchii austro-węgierskiej w celu wyjaśnienia wkładu kościoła i duszpasterzy polskich w integrowanie Polonii. Szczególnie podkreślił rolę

kościółów w Wiedniu w podtrzymywaniu świadomości narodowej wśród Polaków osiadłych w Austrii.

Treścią rozdziału IV są uwarunkowania prawno-społeczne oraz działalność stowarzyszeń i instytucji polskich w czasie I wojny światowej. Omawia tu autor formalną i praktyczną zmianę regulacji prawnych dotyczącą towarzystw. Dla czytelnika zainteresowanego przepisami prawnymi lub wykształconego w tym kierunku będzie niewątpliwie ciekawe zapoznanie się z jursprudencją tego okresu w Austrii, jednakże dla większości czytających jest to tylko o tyle ważne, że system prawny warunkuje funkcjonowanie wszelkiego typu organizacji — w tym stowarzyszeń polskich. Nieporozumieniem wydaje się umieszczenie w tej części książki rozważań na temat czasopiśmiennictwa polskiego w rdzennej Austrii. Mimo niewątpliwie dużej wartości poznawczej i krytyki dotychczasowych opracowań (przede wszystkim nie kompletnych bibliografii), uważam, że ta część pracy nie przystaje do treści rozdziału. W dalszej części swych rozważań zresztą wraca autor do tematu głównego i zajmuje się uchodźcami, internowanymi i jeńcami analizując ich liczbę, rozmieszczenie i sytuację prawną w Austrii. Wojna zmieniła nie tylko makrostruktury społeczne, ale też dokonały się przymusowe zmiany na poziomie mikrostruktur, jakimi są organizacje polonijne. Dlatego też w końcowej części pracy omówiono stowarzyszenia i instytucje polskie w Austrii oraz ich postawę wobec Polaków, którzy w wyniku działań wojennych znaleźli się na terenie monarchii. Pracę kończy obszerna bibliografia, która z pewnością zainteresuje badaczy Polonii austriackiej.

Ogólnie rzecz biorąc, omawiana praca dobrze wprowadza czytelnika w krąg najważniejszych kwestii i spraw związanych z zagadnieniem instytucji i stowarzyszeń polskich na terenie rdzennej Austrii w latach 1867-1918, przedstawiając warunki prawne i formy ich funkcjonowania. Jest punktem wyjścia do wielu szczegółowych analiz, gdyż posiada solidną podstawę faktograficzną. Jest to bowiem głównie prezentacja faktów i prawne ujęcie problematyki organizacji polskich — bez anonsowanego kilkakrotnie zanalizowania historyczno-socjologicznego. Jednakże nie umniejsza to ogólnej oceny. Niebezpieczeństwa tego typu bowiem zawsze istnieją przy podejmowaniu tematów pionierskich, a praca rozumiana jest szeroko jako interdyscyplinarna. Książka, zapoznając czytelnika z zasadniczymi problemami polskich organizacji na terenie rdzennej Austrii pod koniec XIX i na początku XX wieku, pozwala również na zorientowanie się, jakie kwestie wymagają jeszcze gruntownych badań oraz dyskusji.

W sumie należy podkreślić, że książka Władysława Kucharskiego jest pozycją bardzo potrzebną i pożyteczną. Osoby interesujące się problematyką Polonii austriackiej z niecierpliwością oczekiwać będą na ukazanie się książki w większym nakładzie.

Małgorzata Hajdenrajch

ADAM WALASZEK: *Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Polski po I wojnie światowej (1919-1924)*. PWN, nakł. UJ, Warszawa—Kraków 1983, 182 ss. (Zeszyty Naukowe UJ, DCLV; Prace Polonijne 7).

Bezpośrednio po zaprzestaniu działań zbrojnych I wojny światowej, w granice kształtującego się państwa polskiego zaczęła napływać fala mieszkańców ziem polskich, którzy — czy to na skutek przesiedleń wojennych, czy też w wyniku wy-